

Anders Andrén: *Between artifacts and texts: historical archaeology in global perspective.*

Plenum Press, New York 1998. xii + 215 str., 41 čb ilustr., indeks.

(Izvirnik: *Mellan ting och text: En introduktion till de historiska arkeologierna.* Brutus Östling Bokförlag Symposion, Stockholm, Stehag 1997.)

©Katarina Predovnik

Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani

Monografija Andersa Andréna z naslovom "Med artefakti in besedili" in podnaslovom "Uvod v historično arheologijo" oziroma "Historična arheologija v globalni perspektivi", kakor je podnaslovljena v angleški izdaji, prinaša zakrožen pregled zgodovine arheološkega raziskovanja pisnih družb. Namen knjige je – po besedah avtorja (str. v) – predstavitev historičnih arheologij po vsem svetu, in sicer njihove zgodovine, metod in razlogov za obstoj. Ob tem se kot ključno seveda (še vedno) zastavlja vprašanje, ali je arheološko raziskovanje materialne kulture družb, ki so poznale pisavo, sploh smiselno in upravičeno. Avtor nanj odgovarja pritrdilno in to prepričanje mu služi kot izhodiščna premisa knjige. Konfliktno razmerje med artefaktom in zapisom vidi kot pretežno metodološko in manj kot teoretsko vprašanje, zato ga problematizira skozi konkretne raziskovalske izkušnje, torej s pomočjo zgodovinskega pretresa raznolikih, kar najbolj široko pojmovanih "historičnih" arheologij. V prvem poglavju z naslo-

vom "Paradoks historičnih arheologij" Andrén opozori, da je delitev arheologije na "prazgodovinsko" in "zgodovinsko" (oz. zgodovinske, tako npr. egiptologija, klasična arheologija, srednjeveška arheologija, historična arheologija v ZDA...) dediščina dobe razcveta moderne znanosti v devetnajstem stoletju, medtem ko je bila antikvarska tradicija sedemnajstega in osemnajstega stoletja v celoti zavezana zapisu in si ločitve na materialno in pisno ne bi mogla niti zamisliti. Prav ideja prazgodovine je torej utemeljila arheologijo kot sodobno znanost, obenem pa so se pričele dokaj samostojno razvijati tudi posamezne historične arheologije, predvsem klasična. Iz tega izvira tudi dvojnost pojmovanja arheologije: na eni strani kot veda, ki proučuje materialno kulturo v vseh dobah in družbenih okoljih, in na drugi strani kot veda, ki proučuje davno preteklost, čas pred nastankom prvih besedil. Četudi se v konceptnem smislu večina arheologov nagiba k prvemu pojmovanju, je pragmatični arheološki vsakdanjik bližji drugemu. Nenazadnje se odklonilno ali vsaj oma-

lovaževalno stališče do historičnih arheologij kaže tudi v mestu, ki jim je odmerjeno v zgodovinskih pregledih in analizah dosežkov minulih in sodobnih generacij arheologov. Ustvarjen je vtis, da se v teoretskem, interpretativnem in metodološkem smislu vsi pomembni premiki odvijajo na polju prazgodovinske arheologije, kajti dosežki historičnih arheologov so povečini marginalizirani. Andrén v svoji študiji predstavlja "fragmente iz često prezrtega področja historičnih arheologij" (str. 3), da bi tako prispeval k nekoliko bolj uravnoteženi podobi arheologije, ki jo

v odločilni meri oblikujejo prav historiografski zapisi o zgodovini vede.

V središču prikaza je seveda razmerje med artefaktom in zapisom, čigar ambivalentnost se kaže v "paradoksu historičnih arheologij" (str. 3): prisotnost pisnih virov je neredko razumljena kot velika prednost, saj je arheologija pri prevajanju materialne kulture v besedilo vselej odvisna od analogij, obenem pa so številni arheologi mnenja, da pisni viri prejkone učinkujejo kot ovira, ki duši potencial arheoloških analiz in interpretacij. Andrénova zgodovina historičnih arheologij poskuša predstaviti različne načine za soočanje in povezovanje reprezentacij preteklosti, ki izhajajo iz obeh diskurzov, namreč materialne kulture in zapisane besede. Ob tem se zavestno odpove upoštevanju likovnih reprezentacij, ki bi "arheološki" zemljevid sveta in časa ter notranje delitve arheološke raziskovalske prakse seveda zarisale povsem drugače (str. 4). Opozori tudi na "mejne situacije", ki zamegljujejo sicer ostro začrtano ločnico med prazgodovinsko in historično arheologijo: cela vrsta kultur, ki jih arheologija proučuje, se ponaša z bogato ustno tradicijo, prav tako mnoge "prazgodovinske" kulture, torej kulture brez pisave, poznamo iz sočasnih etnografskih zapisov iz drugih kultur, ki so prihajale z njimi v stik (str. 5-6).

Izhajajoč iz razmerja med materialno kulturo in zapisom Andrén svojo študijo osredišči na stičnih točkah različnih "historičnih" arheologij. Pojav oziroma prisotnost pisave je tisti temeljni kriterij, ki arheologijo neke človeške skupnosti ali dobe označuje kot historično. Konfrontacija materialnih in pisnih virov seveda zahteva ustrezen metodološki aparat, v tem pa avtor vidi vsem historičnim arheologijam skupno specifiko, katere oblikovanje in razvoj poskuša očrtati v zgodovinskem pregledu.

Sledijo tri poglavja, ki v kratkih, a tehtnih potezah predstavijo historično arheologijo od začetkov do današnjih dni širom zemeljske oble. Poglavje 2 nosi naslov "Historične arheologije v Evropi" in podnaslove "Evropska izročila", "Preteklost kot utopija: klasična arheologija" ter "Krščanski zlati vek: srednjeveška arheologija". Četudi ne gre za klasično in izčrpno predstavitev arheoloških raziskav evropske "pisne" preteklosti, temveč za problemski izbor, ki izpostavi predvsem ključne raziskave in zagovornike različnih, pogosto nasprotujočih si pogledov na arheologijo v odnosu do dokumentarne zgodovine, pa v dolgi vrsti raziskovalcev antične in fevdalne Evrope vsekakor pogrešamo vsaj kratko omembo novoveške in industrijske arheologije ter institucionalno sicer še neizoblikovanih arheoloških raziskav modernih najdišč. Kot enega vodilnih

centrov iz naše ne tako daljnje okolice naj izpostavimo le Institut für Ur- und Frühgeschichte sowie Mittelalter- und Neuzeitarchäologie Univerze v Innsbrucku, ki (historično) arheologijo razume resnično karseda široko in enakovpravno obravnava tako prazgodovinska, rimskodobna, srednjeveška, kakor tudi kasnejša najdišča, celo iz časa druge svetovne vojne¹. Brez slednjih sodobna historična arheologija – v smislu, kakor izraz razume Andrén – pač ne bi bila popolna.

V poglavju 3 avtor predstavlja historične arheologije na Bližnjem vzhodu in v Aziji. Bližnjevzhodnim arheologijam posveti podpoglavja “Izvor ali cul-de-sac zgodovine: egiptologija”, “Izgubljeni raj: mezopotamska arheologija” in “Obramba vere: biblična arheologija”, Aziji pa podpoglavja “Eksotično in domače: indijska arheologija”, “Zgodovina kot morala: kitajska arheologija” ter “Iščoč novo identiteto: japonska arheologija”. Sledi še pogled na afriški in ameriški kontinent (poglavje 4) s podnaslovi “Temno srce: afriška arheologija”, “Ameriška Grčija: mehiška arheologija”, “Preteklost kot laboratorij: perujaska arheologija” in “Nova Evropa: historična arheologija v Združenih državah”.

Ne da bi se podrobneje lotili pretresa predstavljenih raziskovalskih tradicij, delov sveta in političnih situacij, je že ob površnem listanju opazno, da Andrénova zgodovina ne zaobjame celotnega sveta in tudi ne vseh historičnih arheologij. Ob branju se bodo gotovo čutili zapostavljene vsaj bralci z avstralskega kontinenta, prav tako pa tudi tisti iz vseh spregledanih predelov Azije in obeh Amerik. Resda se je avtor očitno omejil na pomembnejše, bolj dolgožive in najbrž tudi ustrezno plodovitejše raziskovalne tradicije. Vendar je kriterije za svoj izbor premalo (jasno) utemeljil in tako vsaj na videz podlegel zapeljivosti starejših, popularnejših ali vsaj odmevnejših raziskav na račun enakomembnih, pa manj splošno znanih prizadevanj historičnih arheologov v večini dežel kolonialnega sveta.

Vsak poskus celovitega zgodovinskega prikaza nekega pojavnega je seveda vselej zgolj in samo to – namreč, poskus. Anders Andrén se zelo dobro zaveda, kako silno nalogo si je zadal, ko je poskušal predstaviti razvoj arheološkega proučevanja pisnih družb po vsem svetu, zato že v prvem poglavju opozori, da knjiga prinaša le “fragmente” (str. 3) za zgodovino historičnih arheologij. Toda čeprav gre za subjektiven izbor ključnih raziskovalcev, projektov in pristopov, ki ga opredeljuje avtorjev pogled na problematiko, je knjiga nesporno eden temeljnih prispevkov k po-

znavanju tako historičnih arheologij kakor tudi arheologije nasploh. Ne le zaradi obilice podatkov in bibliografskih napotkov, zbranih na enem mestu, marveč predvsem zaradi globalne perspektive, skozi katero v lastno veličino zapredenim Evropejcem (in seveda tudi vsem ostalim vase zaverovanim samozadostnejšem iz preostalih zakotij globalne vasi) pripoveduje znane in neznane zgodbe o historičnih arheologih in arheologijah sveta, o njihovih začetkih, slepih ulicah, zmotah in seveda upoštevanja vrednih dosežkih.

Ob tem pa Andrén zapiše več kot le kroniko raziskovanj; s kritičnim pristopom namreč analizira vsakokratno politično, socialno in nenazadnje akademsko okolje, v katerem se je historična arheologija sploh dogajala. Kar polovico študije posveti predstavitvi in analizi pristopov in paradigem, ki so oblikovali različne historične arheologije in obenem tvorijo njihov skupni imenovalec. Poglavje 5 nosi naslov “Historična arheologija kot raziskovalno področje” in v njem avtor očrta prepletajoče se raziskovalne tradicije, ki so zaznamovale historično arheologijo in ki se med seboj dopolnjujejo, deloma pa si tudi nasprotujejo. Andrén jih opredeli kot estetsko, filološko, zgodovinsko, kulturnozgodovinsko in arheološko tradicijo.

Kljub nesporni raznolikosti historičnih arheologij je večini historičnih arheologov skupen občutek, da delujejo v nekakšnem vmesnem prostoru med različnimi disciplinami, da nihajo med “predmetnim” in “tekstualnim”. Tudi zahteve, ki jih prednje postavljajo druge discipline, so zelo različne: zgodovinarji in umetnostni zgodovinarji imajo svoje predstave o tem, kaj naj bi historični arheologi počeli, in sicer te predstave oblikujejo njihovi lastni raziskovalni interesi, ki izhajajo iz vednosti, temelječe na pisnih virih, prazgodovinski arheologi pa si historično arheologijo pogosto predstavljajo kot nekakšen testni poligon, na katerem naj bi se preverjale njihove metode in hipoteze (str. 105-107; prim. Predovnik 1995, 20-33). Smoter in podoba historičnih arheologij sta praviloma opredeljena skozi odnos do sorodnih disciplin, kar je odraz različnih pristopov in naziranj, ki oblikujejo raziskovalno dejavnost historičnih arheologov. Dilema historičnih arheologov je simptomatična za do skrajnosti pritirano specializacijo moderne znanosti (prim. tudi Predovnik 1995, 74-77; Husserl 1976 in 1988); posledica tega “vmesnega” položaja je dejstvo, da historične arheologije zaznamuje prepletanje različnih raziskovalnih tradicij, ki prestopajo meje med disciplinami.

Estetsko tradicijo (str. 107-113) kot metodološki pristop lahko prepoznamo v celi vrsti historičnih arheolo-

¹Prim. predvsem objave v reviji *Nearchos*, ki jo izdaja omenjeni inštitut.

gij. Ta pristop je zavezan praktični aplikaciji raziskovanja zapuščine preteklih časov, denimo razvoju historičnih in historizirajočih umetnostnih stilov, restavriranju in rekonstrukciji spomenikov. V tem smislu je izrazito usmerjen v materialno kulturo, medtem ko so tekstni viri sekundarnega pomena. Estetska tradicija je bila ključna za razvoj tako različnih disciplin, kot so klasična, srednjeveška, japonska, mehiška in historična arheologija ZDA in druge. Korenine tega pristopa najdemo že v starem Egiptu, Grčiji in Rimu, posebno sistematično pa denimo v obdobju renesanse, ko so se umetniki zavestno poskušali čim bolj verno približati antičnim vzorom. Pravi višek je estetska tradicija doživela v devetnajstem in prvi polovici dvajsetega stoletja. Historizirajoči stili so v dvajsetem stoletju sicer zamrli, toliko pomembnejši vzvod raziskav na področju historičnih arheologij pa je tudi v moderni in postmodernejši dobi ostalo upravljanje s kulturno dediščino. Prav tako je "uprizorjanje" preteklosti v času razcveta elektronskih medijev in navidezne resničnosti enako zanimivo in aktualno kakor v minulih stoletjih.

O filološki tradiciji (str. 113-119) lahko govorimo v smislu proučevanja materialne kulture v filološkem kontekstu. Arheologija služi kot metoda za pridobivanje oz. produkcijo besedil. Iskanje starodavnih zapisov je eden od temeljev arheoloških raziskav v Sredozemlju, na Bližnjem vzhodu, v Indiji, na Kitajskem in drugod. Zbiranje in pridobivanje epigrafskih spomenikov je dejavnost, ki je na Kitajskem dokumentirana že v obdobju dinastije Sung (960-1279), v Evropi pa sega v obdobje humanizma in renesanse. Prav lov za novimi zapisi je bil pogosto glavni smoter in razlog za arheološka izkopavanja. V novejšem času je pridobivanje novih besedil manj pomemben cilj historičnih arheologij, zato pa je v ospredje stopilo zanimanje za arheološki (fizični) kontekst epigrafskih spomenikov. Po drugi strani v okvir filološke tradicije sodijo tudi prizadevanja, da bi arheologija s pridobivanjem in študijem materialnih virov pomagala pojasniti jezikovne (semantične) zagate pri razumevanju izginulih jezikov. In končno je tretja filološka funkcija arheologije njen prispevek k historični lingvistiki. Ta temelji na predpostavki, da jezikovne skupine oziroma skupine ljudi, ki imajo skupno kolektivno identiteto, izraženo in določeno s skupnim jezikom, družijo tudi prepoznavne skupne poteze v materialni kulturi. Raziskovanje izvora in zgodovine posameznih jezikov in družin jezikov seveda s pomočjo arheologije posega v čas pred najstarejšimi ohranjenimi zapisi teh jezikov, to pa pomeni, da bolj kot historična v tem procesu sodeluje prazgodovinska arheologija.

Če je v filološki tradiciji materialni vir podrejen bese-

dilu in jeziku, to še toliko bolj velja za zgodovinsko tradicijo (str. 120-126), ki študij materialne kulture pojmuje kot način za dopolnitev in razširitev dokumentarne zgodovine. Takšno naziranje se je pojavilo že v devetnajstem stoletju in je dandanes najbolj razširjeno tako med historičnimi arheologi kakor tudi med zgodovinarji. Bilo je osnova za legitimacijo in dokončno uveljavitev evropske srednjeveške, japonske in afriške arheologije kot suverernih znanstvenih disciplin. Področja, na katerih naj bi bil prispevek historičnih arheologij še posebej pomembna dopolnitev in nadgradnja vednosti, izvirajoče iz pisnih virov, so po Andrénu: topografija, protozgodovina, tehnologija, ekonomija in družbene razmere.

V renesančni Evropi je materialna kultura postala eden temeljnih virov za proučevanje in pisanje zgodovine, in sicer v okviru t. i. antikvarske tradicije, ki je predmete pojmovala kot ilustracijo človeške zgodovine. Šele v prvi polovici devetnajstega stoletja se je dogodil razcep, ki je vodil v oblikovanje dveh ločenih, samostojnih, "modernih znanstvenih disciplin": zgodovinopisja s poudarjeno tekstno usmeritvijo in arheologije, osredotočene na predmetni svet. Zgodovinopisje devetnajstega stoletja je zanimala pretežno politična zgodovina dogodkov in osebnosti, h kateri je arheologija lahko dodala kvečjemu kakšen topografski podatek oziroma je lahko njeno pripoved nekoliko dopolnila s študijem "starejše zgodovine", le slabo dokumentirane s pisnimi viri. Šele nova raziskovalna orientacija zgodovinarjev dvajsetega stoletja, ki so jih pričela zanimati družbena, gospodarska in tehnološka vprašanja, je omogočila ponovno zблиžanje obeh disciplin.

Zgodovinska tradicija, ki je sčasoma v žarišče arheoloških raziskav postavila vprašanje produkcije z ozirom na družbene in tehnološke dejavnike, s tem pa so v dogajanje vstopile še druge, predvsem naravoslovne znanosti, s pomočjo katerih arheologija pridobiva, analizira in interpretira svoje vire, je po Andrénovem prepričanju del splošnega materialističnega trenda v zgodovini in arheologiji druge polovice dvajsetega stoletja.

V zadnjih desetletjih številni historični arheologi poudarjajo še en vidik zgodovine, ki ga pisni viri osvetljujejo zelo enostransko ali celo sploh ne: življenje nepismenih skupin prebivalstva in celo vrsto profanih vsakdanjih dejavnosti, o katerih iz pisnih virov izvemo komaj kaj. Tu arheologija spet vidi svojo komplementarno vlogo, saj lahko pri raziskavah nastopa kot enakovredna partnerica zgodovinopisja in z materialnimi viri suvereno "dopolnjuje besedila" (prim. Predovnik 1995, 14-26).

In končno je v zadnjem času zgodovinopisje svoj znan-

stveni interes preokrenilo še na področje antropoloških tematik, kot so otroštvo, smrt, geste, telo, spol in druge. Za poznavanje teh vprašanj je med drugim ključen tudi študij materialne kulture, toda pristop arheologije k raziskavam "vsakdanjika" lahko bolje označimo z izrazom kulturno-zgodovinska tradicija (str. 126-131), za katero je značilna izrazita usmerjenost k predmetom.

Neobičajni, "tuji", "eksotični" predmeti v ljudeh zbujaajo zanimanje neposredno sami na sebi in posredno kot ilustracija drugih krajev in običajev. Etnografski interes za tuja ljudstva in njihovo materialno kulturo srečamo že v antičnem svetu, v stari Kitajski in med Arabci, posebej poudarjeno pa v novoveški Evropi v povezavi z razmahom medkontinentalne trgovine in velikih kolonialnih osvajanj. V obdobju romanticizma ob koncu osemnajstega in v prvi polovici devetnajstega stoletja je Evropa odkrivala tudi eksotiko v svojih nedrih: etnografski interes se je preusmeril k proučevanju življenja nižjih slojev prebivalstva, deloma tudi v časovni perspektivi. V žarišču etnografije in antropologije, ki sta se ob tem oblikovali kot sistematični vede, so bili predmeti. Takšna obravnava materialne kulture, namreč kot legitimnega predmeta proučevanja samega na sebi in obenem kot ključnega vira za raziskovanje načina življenja, običajev, kulturne in civilizacijske ravni nekdanjih človeških družb, se je uveljavila predvsem v evropski srednjeveški arheologiji in historični arheologiji v ZDA.

Pogosto ni mogoče strogo ločevati med kulturnozgodovinsko in zgodovinsko tradicijo. Ključna pa je metodološka razlika v obravnavi pisnih virov. Artefakti oz. fizični konteksti so namreč v smislu kulturne zgodovine vselej samostojen predmet raziskav, ne glede na prisotnost ali odsotnost pisnih virov. Arheologija torej ne zapolnjuje lukenj v zgodovinar(ski) vednosti, marveč svoje vire in podatke obravnava v neposrednem soočenju s pisnimi viri.

Peti sklop raziskovalnih pristopov Andrén poimenuje z izrazom arheološka tradicija (str. 131-134). Ima jasno metodološko profilacijo, vendar v historičnih arheologijah nikdar ni prevladovala. Arheološko tradicijo po Andrénovem mnenju zaznamuje potreba po analogijah oz. iskanje analogij. Prazgodovinska arheologija je bila zasnovana na ideji analogije med "primitivnimi" ljudstvi zunaj Evrope in "primitivnimi" ljudstvi v nekdanji Evropi. Etnografske analogije so (bile) eden njenih temeljnih pojasnitvenih modelov.

Šele v novejšem času so se pojavili poskusi iskanja analogij za arheološke situacije v pisnih družbah, celo v sodobnosti. Namen teh poskusov je bodisi pedagoški bodisi metodološki bodisi teoretski. Vselej pa so primerjalne pi-

sne družbe razumljene kot "nadzorovano okolje", v katerem izvajamo eksperiment oz. testiramo hipoteze in pojasnitvene modele. Toda vse pogosteje se oglašajo kritiki, ki pojmovanje historičnih arheologij kot z besedili nadzorovanega arheološkega laboratorija zavračajo, češ da je naivno, saj precenjuje oz. ne problematizira veljavnosti pisnih virov, neredko pa tudi vzpostavlja konceptno in metodološko neustrezne primerjave med kompleksnimi pisnimi družbami sodobnosti ali ne tako daljne preteklosti in nepisnimi prazgodovinskimi družbami.

V nadaljevanju Andrén očrta širši politični in ideološki kontekst historičnih arheologij in s tem poskuša še nekoliko bolj poglobljeno pojasniti zgoraj predstavljene značilnosti in specifiko razvoja historične(ih) arheologij(e) kot moderne(ih) znanosti (str. 135-144).

V devetnajstem stoletju so historične arheologije odkrivale nove in nove pisne vire, ki so omogočali kritično preverbo svetopisemskih besedil, in so tako na svojstven način sodelovale v ideološkem prelomu z biblično kozmologijo. Na drugi strani so s tem prispevale k razvoju tekstne kritike, ki je postala temeljna metoda modernega zgodovinarstva.

Historične arheologije je zaznamoval tudi evolucionizem, tako tesno zvezan z rojstvom (prazgodovinske) arheologije. Že sam koncept historičnih arheologij kot proučevanja pisnih družb se umešča v evolucionistično kategorizacijo sveta, v kateri je pisnost pojmovana kot eden ključnih elementov "civilizacije". Predvsem za klasično in srednjeveško arheologijo je bil izrednega pomena koncept evolucije stila, preko katerega je arheologija imela neposreden vpliv na sodobno estetiko in vrednostne sisteme, ki so podpirali nacionalizme in evropocentrizem zahodnega sveta.

Optimistično podobo sveta, kakršno je zarisoval evolucionizem, so ob koncu devetnajstega stoletja zamenjali mnogo bolj pesimistični nazori, ki poudarjajo determiniranost človeškega bivanja ali vsaj omejitve, ki jih preden postavljajo naravno okolje, družbena strukturiranost in raven tehnologije. V historičnih arheologijah dvajsetega stoletja opažamo, denimo, funkcionalistične perspektive, vendar ne v smislu velikih antropoloških teorij, marveč aplicirane na konkretna vprašanja posameznih historičnih situacij.²

Funkcionalizem in strukturalizem sta bila osnovana na vzoru evropskih družb in sta zato kot znanstvena nazora

²Npr. arheološke študije srednjeveških mest, ki jih je navdihnilo delo belgijskega zgodovinarja Henrija Pirenna (Pirenne 1956).

na globalni ravni služila ideologiji evrocentrizma in superiornosti zahodnega človeka. Uporaba teh konceptov v arheologiji nasploh in v historični arheologiji še posebej je seveda sprožila kritične odzive raziskovalcev iz drugih delov sveta.

Postmodernizem kot filozofska, znanstvena in umetnostna smer in obenem kot zgodovinska situacija s specifično mentaliteto oz. ideologijo pluralizma in relativizma pa je historično arheologijo zaznamoval predvsem skozi prevrednotenje strukture modernih hiperspecializiranih znanosti. Meje med disciplinami se podirajo in opazna je težnja po transcendiranju in integraciji različnih vidikov, metodologij in interpretacij s ciljem ustvarjanja bolj celovite in bolj kompleksne podobe (nekdanjega) sveta. Postmoderni multimedijški svet računalniške tehnologije in navidezne resničnosti je usodno relativiziral pisavo, pisnost in besedilo kot elitne družbene mehanizme in izpostavil ideološko obremenjenost etnocentričnih nazorov, struktur in modelov v zahodni znanosti.

Razmerje med artefaktom in besedilom, ki je srž vseh historičnih arheologij, bi v luči postmodernizma morda utegnilo postati nerelevantna dediščina "modernih" znanosti. Toda Andrén je mnenja, da bo vendarle ostalo aktualno tudi v bodoče, kajti begalo je med drugim že duhove renesančnih Italijanov in Kitajcev za časa dinastije Sung in zanimanje zanj dandanes še daleč ni zamrlo.

V poglavju 6 z naslovom "Dialog historične arheologije" Andrén predstavi svoje razumevanje razmerja med artefaktom in besedilom. Z analizo praktičnih izkušenj različnih historičnih arheologij poskuša opredeliti njegove sestavne elemente in ugotoviti, na kakšen način je mogoče vzpostaviti dialog med materialno kulturo in pisnimi viri.

Pogledi na razmerje med materialnimi in pisnimi viri se pogosto precej razlikujejo. Nekateri raziskovalci poudarjajo njihovo sorodnost v smislu tekstualnega razumevanja artefaktov in njihovih kontekstov, medtem ko drugi opozarjajo na temeljno razliko med artefakti in besedili. Toda obe skrajni stališči sta problematični in neproduktivni. Identičnost pisnih in materialnih virov bi pomenila, da lahko arheologija in zgodovinopisje v končni konsekvenci producirata le tavitologije, radikalna različnost pa na drugi strani zanika možnost kakršnekoli komunikacije in ujemanja med obema skupinama podatkov (str. 145).

Artefakti in besedila oz. zapisi se gotovo razlikujejo po številnih značilnostih. Zapis govora je razmeroma jasno zamejen pojem, medtem ko sta izraza artefakt in, še v večji meri, materialna kultura manj natančno opredeljena, saj združujeta plejado med seboj zelo različnih stvari. Toda

nenazadnje so tudi zapisi oz. pisni dokumenti kot materialna reprezentacija govora artefakti in so prav v tem smislu predmet raziskav diplomatike, epigrafike in drugih podobnih disciplin. Produkcija besedil, vključujoč pridobivanje surovin in pripravo medijev za zapisovanje, izdelavo pisalnih pripomočkov, barv in črnih, je v enaki meri družbeni kakor tudi gospodarski in tehnološki fenomen, ki ga lahko vzporejamo s produkcijo vseh drugih artefaktov.

Kot dokumenti oz. viri za spoznavanje preteklosti se besedila in artefakti obnašajo različno. Zapis govora je omejen z dvodimenzionalnostjo in linearnostjo, ki je časovna značilnost govorjenih oz. prostorska značilnost zapisanih besedil. Na pomenski ravni so besedila nesporno večplastna, večdimenzionalna in ambivalentna v smislu relativnosti tekstne interpretacije. Toda narava materialne kulture, ki so jo pogosto primerjali z besedili, je v resnici mnogo bolj kompleksna (Hodder 1986; Hodder 1989; Tilly 1991; Miller 1993). V primerjavi z besedili je njena reprezentacijska, pomenska funkcija le ena od številnih praktičnih funkcij, ki jih združuje. Njena semantika je večdimenzionalna, kontekstualna in interaktivna na način, ki ga le stežka primerjamo s strukturo besedila.

Ker pa so zapisi in artefakti del celote družbenega življenja, jih seveda ne moremo upravičeno obravnavati v izolaciji. Njihova medsebojna razmerja lahko opišemo s sintagmo diskurzivni konteksti, ki se v času in prostoru nenehno spreminjajo (str. 149; prim. Moreland 1991). Ob tem je bistvenega pomena mesto, ki ga pisava in pisnost zavzemata v konkretni družbeni situaciji. Ustne družbe govorjeno besedo pojmujejo v precej bolj konkretnem, materialnem smislu kot pisne družbe, kjer materialni vidik besed prevzame njihova reprezentacija – zapis (Ong 1982). Sporočilnost materialne kulture je v takšnih družbah mnogo bolj očitna kot v pisnih družbah, kjer se dominantne vloge v komunikaciji v celoti polasti (zapisani) govor (Goody 1993; Hodder 1992).

Razmerja med artefakti in besedili so opredeljena skozi vlogo, ki jo v družbi igra prisotnost in stopnja razširjenosti zapisovanja govora. Ob tem je pomembno, v kakšne namene in v kolikšni meri se pisava v neki družbi sploh uporablja: je pismenost pridržana le politični in/ali verski eliti, posamičnim profesionalnim skupinam, se besedila zapisujejo v domačem jeziku ali morda v specialnih, neredko že skoraj izumrlih jezikih, kar dodatno krepi elitno in izključujočo vlogo profesionalcev pisave...? Besedila imajo med nepismenimi, ustni tradiciji zavezanimi sloji prebivalstva težo predvsem kot artefakti, kot materializacija instrumentov in mehanizmov oblastnih struktur.

S pisavo in pisnostjo se na poseben način soočajo ustne družbe, ko stopijo v stik s pisnimi družbami. Takšne situacije so neredko povezane s kolonialno dominacijo pisne družbe in njene pisarske mašinerije nad domorodnim prebivalstvom in njegovo ustno kulturo. Na drugi strani pa je splošna opismenjenost prebivalstva v sodobnem zahodnem svetu pisavo kot instrument moči in dominacije razvrednotila, k čemur je dodatno prispeval tudi razvoj avdiovizualnih medijev.

S stališča uporabe materialnih in pisnih virov za proučevanje in razumevanje preteklih družb, Andrén analizira metodologije za vzpostavitev diskurzivnih kontekstov, ki omogočajo dialog med artefakti in besedili. Spregovori o petih metodoloških orodjih, ki jih lahko apliciramo tako na eno kot na drugo vrsto virov in sicer v medsebojni povezavi: klasifikacija, identifikacija, korelacija, asociacija in kontrast (str. 153-175).

V sklepnem, sedmem poglavju avtor zaokroži svoje pragmatično pojmovanje historične arheologije kot metodološke perspektive. Delitev na prazgodovinsko in historično arheologijo vidi kot zgolj metodološko vprašanje. Situacije, v katerih imamo poleg materialnih virov na voljo tudi pisne vire, zahtevajo razvoj in uporabo ustreznih metodologij, ki omogočajo enakopravno vrednotenje in smiselno konfrontacijo raznolikih virov. Prisotnost določene vrste virov in z njo potreba po uporabi specifičnih metod je torej po Andrénovem prepričanju zadostni razlog za delitev arheološke discipline na dve veliki, sorodni, a vendar bistveno različni polji. Je razlog za obstoj družine specifičnih "historičnih arheologij" kot metodološkega specifikuma. To pa je morda pot do manj vsebinsko (kronološko) razdrobljene arheologije, do "arheologije z manj številnimi razmejitvami" (str. 183).

Ob koncu je potrebno opozoriti še na en, ključni vidik predstavljene knjige, namreč na opredelitev in rabo pojma "historična arheologija". Avtorjevo pojmovanje tega koncepta seveda opredeljuje celotno zasnovo in podobo študije, zato je v prvem poglavju nekaj stavkov odmeril tudi potrebnim pojasnilom in opredelitvam (str. 6). Opozoril je, da ima izraz "historična arheologija" dva pomena: na eni strani označuje arheološke raziskave približno po letu 1500, na drugi strani pa lahko z njim poimenujemo arheološko raziskovanje vseh pisnih družb. V prvem pomenu se je izraz porodil in dodobra uveljavil v Združenih državah in kasneje tudi v drugih deželah kolonialnega sveta (Orser 1996, 23sl.; Orser in Fagan 1995, 6sl.; Noël Hume 1969; Falk 1991). V teh deželah ima historična arheologija še prav poseben etnocentričen podton,

saj običajno sovпада z arheologijo pisnih družb evropskih osvajalcev – torej ljudi z zgodovino – nasproti prazgodovinski arheologiji podjarmljenih domorodnih ljudstev brez pisave in torej brez zgodovine. Andrén se kajpada izreče za splošnejšo različico pojmovanja historične arheologije, a se zaveda ideoloških bremen in konotacij, ki jih izraz nosi s seboj, in zato razmišlja tudi o alternativah. Sintagma "z besedili podprta arheologija (text-aided archaeology)" (Clarke 1971; Little 1992) se mu zdi pristranska, češ da niso le besedila podpora arheologiji, marveč je obratno tudi arheologija v pomoč pri razumevanju zapisanega. Izraz "tekstualna arheologija" zavrne kot preveč "poprocesno"obarvan, prav tako se ne odloči za skovanko "grafoarheologija". Za izraz "historična" se je pomislekom navkljub odločil z utemeljitvijo, da je že sam izraz "zgodovina (historia)" dvoumen, saj lahko označuje tako preteklost človeštva kakor tudi dokumentarno, na zapisanem temelječe zgodovinopisje.

Ob vseh zadregah s poimenovanjem pa Andrén ne omeni še ene, konceptne dvoumnosti izraza "historična arheologija". Oznaka bi namreč utegnila pomeniti posebno teoretsko oz. konceptno naravnost arheologije nasploh in ne zgolj arheologije pisnih družb.

Historična arheologija je namreč lahko tudi arheologija kakršnekoli vsebinske opredelitve, ki upošteva vsakokratni družbeni kontekst in ga obravnava kot historično specifično in dinamično situacijo. V tem smislu je kontekstualna in usmerjena v zaznavanje in pojasnjevanje dinamike oz. sprememb v materialnem in duhovnem tkivu človeških družb skozi čas (Predovnik 1995, 26). Takšno razumevanje izraza "historično" je med teoretiki arheologije široko razširjeno, posebej pogosto pa nastopa v negativni različici kot oznaka za "ahistorično" teoretsko naravnost procesne arheologije, ki temelji v sistemski teoriji in statičnem pojmovanju družbenih struktur.³

Metodološka perspektiva, ki jo Andrén ponuja kot rešitev legitimnostnih težav historičnih arheologij, sicer resda ni nova in se zato zdi skorajda anahrona in morda celo konservativna. Toda le navidez. Za razliko od drugih metodoloških utemeljevalcev legitimnosti historičnih arheologij v odnosu do zgodovinopisja (za srednjeveško arheologijo glej Predovnik 2000, 37 z referencami) Andrén ne gradi na zakoličevanju razlik, marveč išče poti in orodja za

³V ilustraciji: "... (A)nalitska lestvica sistemskega pristopa, usmerjena k spremembam znotraj določenih podsistemov, se nagiba k izključevanju kontekstualizacije študija sprememb. Sistemski pristop torej ponuja ahistorično arheologijo: *konteksti*, v katerih se spreminjajo družbene in politične tvorbe, niso upoštevani" (Conkey in Spector 2000, 103).

oblikovanje "diskurzivnih" kontekstov, v katerih je dialog med artefaktom in besedilom sploh mogoč in smiseln.

LITERATURA

- CLARKE, D. 1971, Archaeology: the loss of innocence. – *Antiquity* 47, str. 6-18.
- CONKEY, M. W. in SPECTOR, J. D. 2000, Arheologija in študije spolov. – V: HAYS-GILPIN, K. in WHITLEY, D. S., *Arheologija spolov*. – ŠKUC, Ljubljana, str. 31-137.
- FALK, L. (ur.) 1991, *Historical Archaeology in Global Perspective*. – Smithsonian Institution Press, Washington in London.
- GOODY, J. 1993, *Med pisnim in ustnim – študije o pisnosti, družini, kulturi in državi*. – ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana. – (Studia humanitatis)
- HODDER, I. 1986, *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. – Cambridge University Press, Cambridge.
- HODDER, I. 1989, This is not an article about material culture as text. – *Journal of Anthropological Archaeology* 8, str. 250-269.
- HODDER, I. 1992, *Theory and Practice in Archaeology*. – Routledge, London.
- HUSSERL, E. 1976, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phaenomenologie: eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. – M. Nijhoff, Haag (2. izd.).
- HUSSERL, E. 1988, Kriza znanosti kot izraz radikalne življenjske krize evropskega človečanstva. – V: KIRN, A. (ur.), *Znanost v družbenovrednotnem svetu*. – Delavska enotnost, Ljubljana, str. 7-27.
- LITTLE, B. J. (ur.) 1992, *Text-Aided Archaeology*. – CRC Press, Boca Raton.
- MILLER, D. 1993, *Material Culture and Mass Consumption*. – Blackwell, Oxford.
- MORELAND, J. 1991, Method and theory in medieval archaeology in the 1990's. – *Archeologia medievale* 18, str. 7-42.
- NOËL HUME, I. 1969, *Historical Archaeology*. – Knopf, New York.
- ONG, W. 1982, *Orality and Literacy: The Technologizing of the World*. – Methuen, London.
- ORSER, C. E., Jr. 1996, *A Historical Archaeology of the Modern World*. – Plenum Press, New York in London.
- ORSER, C. E., Jr. in FAGAN, B. M. 1995, *Historical Archaeology*. – Harper Collins, New York.
- PIRENNE, H. 1956, *Srednjeveška mesta. Gospodarska in socialna zgodovina srednjeveške Evrope*. – Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- PREDOVNIK, K. K. 1995, *O stvarih in besedah – arheologija mlajših obdobj*. Diplomsko delo. – Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za arheologijo, Ljubljana. (Tipkopolis.)
- PREDOVNIK, K. 2000, Cur archaeologia medievalis? – *Časopis za kritiko znanosti* XXVIII, št. 200-201, str. 31-51.
- TILLEY, C. 1991, *Material Culture and Text: The Art of Ambiguity*. – Routledge, London in New York.